

ANTON RAVNIĆ

SUVREMENE KONCEPCIJE O ŠTRAJKU U KAPITALIZMU

Uvod

Štrajk se pojavio u vrijeme industrijske revolucije,¹ za nastajanja tzv. industrijskog kapitalizma.² Od tada pa do danas štrajk je predmet proučavanja raznovrsnih društvenih nauka (sociologije, psihologije, ekonomskih, političkih, pravnih i drugih nauka), različitih i suprotnih ideologija i politika. Osnovni je razlog tome u samoj prirodi štrajka i u činjenici što se uz štrajk nadovezuju veoma sporna pitanja kao što su: klasna borba i klasna suradnja, sukob suprotnih i suradnja različitih interesa, diktatura i demokracija i sloboda i nesloboda čovjeka. Zato je shvatljivo što su u prošlosti i sadašnjosti nastajala, mijenjala se i nestajala različita i suprotna mišljenja o štrajku. Naš je osnovni zadatak da ustanovimo na čemu se temelje suvremena mišljenja o štrajku i koji su njihovi ciljevi, da utvrdimo njihove sličnosti, razlike i suprotnosti i da ih svrstamo u određene koncepcije. Zatim će uslijediti naša zaključna razmatranja. Iskoristit ćemo pri tom teoretska shvaćanja, zakonodavna i sudska rješenja kao i neka ideološka i politička stanovišta o štrajku.

Tri su osnovne koncepcije o štrajku u kapitalizmu: građanska, korporativistička i marksistička.

1. Građanska koncepcija

Čovjekova sloboda bila je jedno od osnovnih načela buržoaske revolucije. Koristeći se slobodom, radnici i poslodavci osnivali su svaki svoje

¹ U Francuskoj, u okrugu Villers-Cotteret, bilo je zabranjeno, Naredbom François I od godine 1539, udruživanje majstora, njihovih pomoćnika i »slugu« radi postizavanja ekonomskih ciljeva; povreda te zabrane povlačila je sa sobom kaznu konfiskacije »tijela« i dobara (Gian Antonio Brioschi-Federico Setti, *Lo sciopero nel diritto*, Milano, 1949, str. 174). Ova zabrana udruživanja uključivala je i zabranu svake neposredne akcije, pa i štrajka. No eventualna neposredna akcija navedenih osoba nije se u dorevolucionarnoj Francuskoj mogla označiti kao štrajk u modernom smislu s obzirom na sudionike eventualnog »štrajka« i vrstu zapriječene kazne.

² Isp.: Luisa Riva Sanseverino, *Diritto sindacale*, II izd., Rim, 1954, str. 387—390; Ignazio Scotto, *Il diritto di sciopero*, Castello, 1958, str. 1—7.

koalicije ili profesionalna udruženja. Udruženja su postala osnovna pokretačka snaga radnika za organiziranje štrajka, ili poslodavaca za lock-out. Navedeni oblici neposredne akcije, zbog osobito teškog ekonomskog poslijerevolucionarnog stanja tek nastale građanske države i nezavidnog ekonomskog i političkog položaja radnika i poslodavaca u to vrijeme, prerastali su, ne tako rijetko, u manifestacije, nered, nasilja i pobune.³ Mlada buržoaska klasa, da bi učvrstila ekonomski i politički poredak i ograničila ili spriječila štraj i lock-out, postepeno je ograničavala i zabranjivala udruživanje radnika i poslodavaca, da bi ga najzad proglašila krivičnim djelom.⁴ Delikt udruživanja (koalicije) značio je, s obzirom na radnike, zabranu i proglašenje štrajka krivičnim djelom jer je ono (udruživanje) osnovni uvjet za nastanak štrajka i njegov bitni element. Gledište o štrajku kao krivičnom djelu postepeno se napuštalo i najzad sasvim napustilo u suvremenoj, demokratski uređenoj građanskoj državi.⁵ Tome je u prvom redu pridonijelo, po našem mišljenju, novije, suvremenije stanovište o slobodi čovjeka i ojačala ekonomska moć i politička vlast buržoaske klase.

U suvremenoj, demokratski uređenoj građanskoj državi štrajk se smatra sredstvom ekonomskog izjednačenja radnika i poslodavaca u odnosima iz rada,⁶ on je ultima ratio radničkih sindikata protiv poslodavaca,⁷ on je legalan ako ima ekonomski (profesionalni) zahtjev⁸ i, najzad, njegov je cilj zaštita profesionalnog (ekonomskog) kolektivnog interesa.⁹

³ Gian Antonio Brioschi-Federico Setti, op. cit. u bilj. br. 1, str. 175.

⁴ Poznati francuski zakon Le Chapelier iz 1791. zabranio je udruživanje radnika i poslodavaca; za povredu te zabrane bila je predviđena novčana kazna (čl. 2) (Hélène Sinay, *Le grève*, Pariz, 1966, str. 93). Napoleonovim Krivičnim zakonikom iz 1810. bile su zapriječene novčane kazne i kazne zatvora protiv poslodavaca ako bi se udružili radi neopravdanog smanjenja plaće (čl. 414). Kazne zatvora bile su određene protiv radnika, posebno i poštreno protiv njihovih kolovođa, ako bi se udružili da obustave rad (čl. 415). (Integralni tekst tih i drugih odgovarajućih članova Napoleonova Krivičnog zakonika nalazi se u djelu Gian Antonija Brioschia-Federica Settija, op. cit. u bilj. br. 1, str. 325).

Protiv udruživanja radnika bili su i građanski teoretičari i političari. Poznati građanski ekonomisti (Smith, Malthus i Ricardo) smatrali su da radnička udruženja vrše nasilje nad monopolom, a socijalisti utopisti odvrćali su radnike od udruživanja kako bi navodno poštediti staro društvo i time uspješnije mogli ući u novo (»socijalističko« — op. p.). (Isp.: Karl Marx, *Beda filozofije*, II izd., Beograd, »Kultura«, 1946, str. 142—144; Gian Antonio Brioschi-Federico Setti, op. cit. u bilj. br. 1, str. 13—36).

⁵ U Francuskoj je delikt koalicije ukinut Zakonom iz 1864, a u Velikoj Britaniji Zakonom iz 1875. (Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 95—96; *Labor Relations and the Law. A Comparative Study* (ed. Otto Kahn-Freund), London, Boston, Toronto, 1965, str. 127).

⁶ Isp.: Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 107 i 111—113; Giorgio Ardu, *Sistema istituzionale di diritto del lavoro*, Milano, 1965, str. 320; Ernesto Simonetto, *Spunti sul diritto di sciopero*, Rivista di diritto del lavoro, I dio, Milano, 1967, str. 296—299.

⁷ J. F. Goodman, *Les grèves au Royaume-Uni: Statistiques et tendances récentes*, Revue internationale du travail (BIT), vol 95, Zeneva, 1967, str. 512.

⁸ Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 135.

⁹ Luisa Riva Sanseverino, op. cit. u bilj. br. 2, str. 401.

Gotovo jednako određenje sadržaja i cilja štrajka nalazimo u zakonodavstvu¹⁰ i sudskoj praksi¹¹ građanskih država.

Izložena mišljenja čine teoretsku okosnicu suvremene građanske koncepcije o štrajku kao ekonomskom sredstvu uposlenika uperenom protiv poslodavaca. Međutim, u zakonodavstvu nekih demokratski uređenih građanskih država (npr. u Australiji, Novom Zelandu i Švicarskoj) predviđa se obavezno mirno rješenje interesnog radnog spora.¹² To drugim riječima znači da se svaki interesni radni spor, o kojem se stranke nisu mogle sporazumjeti, prije nego što preraste u štrajk mora iznijeti pred arbitražu ili drugi za to određeni organ, koji donosi konačnu odluku o sporu. Odluka obavezuje radnike da za određeno razdoblje (najčešće dulje, koje u pravilu, ne smije biti dulje od pet godina) ne pribjegnú štrajku. Prihvatanjem obaveznog mirnog rješenja interesnog radnog spora dotične su se države posredno opredijelile i za mogućnost zabrane štrajka u konkretnom slučaju.¹³ Obavezno mirno rješenje interesnog radnog spora opravdava se praktičnim razlozima, najčešće maksimalnom stabilnošću nacionalne ekonomije,¹⁴ što nije sasvim u skladu sa slobodom ili pravom na štrajk, kako nas uči građanska koncepcija. Međutim, ako se prihvati taj argument, tada djelomično otpada tvrdnja po kojoj je štrajk

¹⁰ Isp.: čl. 15. st. 1. Uredbe o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora, pomirenju i arbitraži iz 1937. (Sl. novine Kraljevine Jugoslavije br. 33/1937 i 39/1937); čl. 239. st. 1. i 241. gvatemalskog Kodeksa o radu iz 1961. (Série législative 1961 — Gvatemala 1 — BIT); čl. 551. honduraskog Kodeksa o radu iz 1959. (Série législative 1959 — Honduras 1 — BIT).

¹¹ Isp.: načelnu odluku francuskog Kasacionog suda iz 1953, cit. po G. H. Camerlynck-Gérard Lyon-Caen, *Droit du travail*, II izd., Pariz, 1967, str. 491—492; presude francuskih sudova Soc. od 28. lipnja 1951. i Soc. od 19. siječnja 1961, citirane po Code du travail, XXXV izd., Pariz, 1968, str. 307.

¹² Isp.: Valente Simi, *Il diritto di sciopero*, Milano, 1956, str. 48; Giorgio Ardaù, op. cit. u bilj. br. 6, str. 324

U Australiji odluku o interesnom radnom sporu donosi arbitražni sud. Ta odluka obavezuje stranke spora za određeno razdoblje, ali najduže za pet godina (čl. 7. Zakona o mirenju i arbitraži iz 1928, br. 18 i čl. 5. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o mirenju i arbitraži iz 1947, br. 10 — integralni tekst ovih i drugih članova Zakona nalazi se u djelu Gian Antonija Brioschia-Federica Settija, op. cit. u bilj. br. 1, str. 298 i 299). Za Švicarsku isp. Zakon iz 1936. u istom djelu str. 227.

¹³ Potrebno je reći da se neki građanski teoretičari zalažu za potpunu zabranu štrajka. Štrajk je, po njihovu mišljenju, »crv« koji postepeno iznutra razara državu, on je uperen protiv prisile koja je osnovni element za postojanje države, on onemogućava ostvarenje osnovne svrhe države koja se sastoji u osiguranju proizvodnje jednih (poslodavaca) i obavljanju rada drugih (uposlenika) (Filippo Colace, *Sul diritto di sciopero*, Rivista di diritto del lavoro, I dio, Milano, 1956, str. 90—91) i, najzad, on je u suprotnosti s cjelokupnim ustavnim sistemom koji određuje kako će građani sudjelovati u javnom životu kao što su izbori, peticije, zborovi, referendumi itd., a među koje ne ulazi štrajk (Ferruccio Pergolesi, *Diritto sindacale*, Padova, 1961, str. 282). Ovo se mišljenje zasniva na ideji o inkompatibilnosti štrajka s postojanjem države i istodobno zagovara nužno, obavezno i sveobuhvatno mirno rješenje interesnog radnog spora. Ono je, s obzirom na karakter i cilj štrajka, veoma blisko korporativističkoj koncepciji o štrajku, o kojoj će biti govora u idućem poglavlju.

¹⁴ Luisa Riva Sanseverino, op. cit. u bilj. br. 2, str. 392.

i priznanje prava na štrajk nužnost kapitalističkog sistema zbog njegove tržišne privrede.¹⁵

Iz rečenog moglo bi se zaključiti da suvremena građanska koncepcija shvaća štrajk kao isključivo ekonomsku akciju uposlenika. Takav bi zaključak bio površan i pogrešan. U krilu te iste koncepcije iznose se mišljenja da štrajk ima ekonomski i politički karakter,¹⁶ da je nemoguće razdvojiti ekonomiju od politike¹⁷ i da vođenje vanjske politike prema određenoj stranoj državi može biti važno za zaposlenje domaćih uposlenika u toj državi.¹⁸

Očigledno je da građanska koncepcija smatra da štrajk pored ekonomskih ima i političkih obilježja. Koja su to obilježja ili elementi? Smatra se političkim štrajkom onaj koji je uperen npr. protiv imenovanja određenog predsjednika vlade, protiv određenog suđenja nacionalistima ili političarima, protiv rata u Vijetnamu itd. No političkom štrajku pristupa se i na drukčiji način. On se označava kao borba uperena protiv ustavnih institucija,¹⁹ sredstvo dezorganizacije kapitalističke proizvodnje i suprotstavljanja političkoj orijentaciji, države,²⁰ sredstvo socijalističke klasne borbe²¹ i, konačno, stanje napetosti i borbe između radničkih sindikata i političkih snaga.²² Čini nam se da je osnovni cilj političkog štrajka po građanskoj koncepciji usmjeren k postizanju političkih ciljeva, učinaka i akcija u kojima se ponekad naslućuje socijalistička revolucija.²³

Ako smo u osnovi shvatili pojam ekonomskog i političkog štrajka po građanskoj koncepciji, postavlja se pitanje: je li potrebno i opravdano razgraničiti ekonomski od političkog štrajka? Ekonomski je štrajk pravno dopušten, dapače, on je uposlenicima u gotovo svim demokratskim uređenim građanskim državama zajamčen zakonom u obliku slobode ili prava. Posljedica takvog pravnog uređenja jeste da uposlenik-štrajkaš ne snosi nikakve štetne posljedice.²⁴ I politički je štrajk dopušten na osnovi osnovnih sloboda i prava građana (sloboda savjesti, sloboda udruživanja, sloboda govora, zbora i javnog okupljanja itd.), ali do granice do koje se društveno-ekonomski poredak ne smatra ugroženim. Međutim, sudjelovanje u političkom štrajku proizvodi štetne posljedice za status

¹⁵ Giorgio Arda, op. cit. u bilj. br. 6, str. 320.

¹⁶ Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 196.

¹⁷ G. H. Camerlynck-Gérard Lyon-Caen, op. cit. u bilj. br. 11, str. 492.

¹⁸ Paul Durand, *Traité de droit du travail*, tom III, Pariz, 1956, str. 733-774.

¹⁹ Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 184-187.

²⁰ Paul Durand, op. cit. u bilj. br. 18, str. 700 i 724.

²¹ Rudolf Hrašćanec, *Radnici u pokretu (strike) s etičkog gledišta*, Zagreb, 1940, str. 8.

²² Antonio Palermo, *Manuale di diritto del lavoro e della sicurezza sociale*, I vol., Milano, 1957, str. 469-470.

²³ U francuskoj se teoriji generalni štrajk u mjesecu svibnju godine 1968. označava po svom opsegu i postavljenim socijalnim zahtjevima »revolucijom«. (Jean Savatier, *La »Revolution« de mai et le droit du travail. Droit social*, Pariz, 1968, br. 7-8, str. 438-445).

²⁴ O pravnoj dopustivosti ili nedopustivosti ekonomskog ili političkog štrajka i o posljedicama za sudjelovanje uposlenika u jednom ili drugom štrajku isp.: čl. 239, 241. i 244. cit. gvatemalskog Kodeksa o radu iz 1961. i presudu talijanskog Ustavnog suda od 4. svibnja 1960, br. 29, obj. u *Rivista di diritto del lavoro*, II dio, Milano, 1960, str. 89.

sudionika ne kao građanina nego kao uposlenika. Jedna od najtežih posljedica ogleđa se u pravu poslodavca da raskine ugovor o radu s uposlenikom-štrajkašem zbog neispunjenja ugovorom preuzete obaveze o kontinuiranom osobnom radu.²⁵ Stoga se politički štrajk po građanskoj koncepciji smatra u najmanju ruku protupravnom akcijom s gledišta statusa uposlenika i u vezi s tim neki mu autori osporavaju pravo značenje štrajka.²⁶ A razgraničenje između ekonomskog i političkog štrajka omogućava, po našem mišljenju, razlikovanje ekonomskog kao dopustivog i političkog kao nedopustivog štrajka. Time se na posredan način ograničava sloboda ili pravo na štrajk, što inače čini okosnicu građanske koncepcije, a klasna borba radnika svodi se na »borbu« za poboljšanje uvjeta rada i života. Otud je razumljivo što su zagovornici kapitalističkog sistema i tzv. zapadne demokracije za navedeno razgraničenje i istodobno protiv političkog štrajka,²⁷ a nosioci suprotnih pogleda protiv tog razgraničenja, ističući pri tom da je i politički štrajk pravno dopustiva akcija uposlenika.²⁸ Ipak, ova potonja tvrdnja može se samo uvjetno prihvatiti. Ako je politički štrajk takvog opsega i »žestine« da ugrožava temeljne institucije građanske države, tada on ne može biti pravno dopustiv.

Ako na kraju usporedimo nekadašnju, bivšu sa sadašnjom, suvremenom građanskom koncepcijom o štrajku, nije teško uočiti njihove razlike. Štrajk je po bivšoj građanskoj koncepciji istodobno politička i ekonomska akcija, i to takva akcija koja ugrožava politički i ekonomski poredak države, pa je stoga i označena društveno opasnim (krivičnim) djelom. Suprotno tome, po sadašnjoj, suvremenoj koncepciji štrajk ima u prvom redu ekonomski karakter i cilj i kao takav je pravo ili sloboda

²⁵ Francuska sudska praksa, na primjer, stala je na stanovište da je uposlenik sudjelovanjem u političkom štrajku zloupotrijebio pravo na štrajk ili da je postupio u krajnjoj nepažnji, što jedno i drugo čini pravnu osnovu za raskid ugovora o radu. (Isp.: odluke sudova, osobito iz 1953. navedene u djelima: G. H. Camerlyncka-Gérarda Lyon-Caena, op. cit. u bilj. br. 11, str. 491—492 i Paula Duranda, op. cit. u bilj. br. 18, str. 750—751. kao i Odluku Kasacionog suda iz 1965, obj. u *Droit social*, Pariz, 1965, br. 6, str. 380).

²⁶ Isp.: Georges Levasseur, *La notion de «grève»*, *Droit social*, Pariz, 1960, br. 12, str. 656; Giovanni Tarello, *Teorie e ideologie nel diritto sindacale*, Milano, 1967, str. 60.

²⁷ Svojedobni talijanski predsjednik Savjeta ministara De Gasperi iznio je mišljenje da je politički štrajk zabluda radnika, budući da je uperen protiv demokracije; zato, veli on, pred takvim štrajkom nijedna vlada ne smije kapitulirati (Lodovico Barassi, *Il diritto del lavoro*, III sv., Milano, 1957, str. 487). Time se De Gasperi opredijelio za ekonomski štrajk i za razgraničenje ekonomskog od političkog štrajka.

²⁸ Predstavnici francuske Generalne konfederacije rada izjasnili su se u jednoj raspravi o pravu na štrajk protiv razgraničenja ekonomskog od političkog štrajka, pozivajući se pri tom na jedinstveno određeno pravo na štrajk u preambuli Ustava (Paul Durand, op. cit. u bilj. br. 18, str. 775). Ova je sindikalna organizacija pod utjecajem KP Francuske. Takvo stanje stvari objašnjava nam zašto se dotična sindikalna organizacija zalaže za jedinstveno pravo na štrajk, što uključuje i pravo na politički štrajk. Politički je štrajk za Generalnu konfederaciju rada, po našem mišljenju, uvod u socijalističku revoluciju u Francuskoj, čemu se suprotstavlja, sasvim logično, državna vlast i poredak.

uposlenika. Prema tome, suvremena građanska koncepcija o štrajku označava jedno novo, suvremeno razdoblje društveno-ekonomskog i pravnog shvaćanja štrajka.

2. Korporativistička koncepcija

Osnovu jedne izrazite i cjelovite korporativističke koncepcije o štrajku nalazimo, povijesno, u dva ideološka i politička pravca: talijanskom fašizmu i njemačkom nacionalsocijalizmu. Ti ili slični fašizmi ili nacionalsocijalizmi postoje i danas, eventualno izmijenjeni, u teoriji, ideologiji i politici.

Polazna tvrdnja korporativističke koncepcije jeste suradnja između uposlenika i poslodavaca, koja postoji, u krajnjoj liniji, u korist višeg, nacionalnog (državnog) interesa.²⁹ No da bi se postigla suradnja i harmonija interesa, potrebna je, po shvaćanju korporativističke koncepcije, nova funkcija i organizacija države koja bi se razlikovala od dotadašnje građanske države. Osnovni oblik npr. fašističke organizacije države jest korporacija. Korporacija (taj smo naziv uzeli za označenje koncepcije o štrajku) jest udruživanje radničkih i poslodavačkih sindikata u novu, hijerarhijski višu organizaciju, čija je osnovna funkcija da uravnoteži interese radničkog i poslodavačkog sindikata, za što je odlučni kriterij nacionalni (državni) interes.³⁰ Nemogućnost uravnoteženja navedenih interesa i s tim u vezi izbijanje štrajka vrijeđa nacionalni kao viši interes, te se slijedom toga štrajk označava, po korporativističkoj koncepciji, pobunom protiv socijalnog poretka ili protiv suvereniteta države i načela socijalne pravde.³¹ Suverenitet države navodno je ugrožen jer je štrajk upravljen protiv ustavnih institucija države (npr. načelu suradnje između radnika i poslodavaca). Dapače, štrajkom se navodno vrijeđa načelo socijalne pravde budući da je za njegovo oživotvorenje, na sreću svijua građana, isključivo nadležna država.

Ponajprije treba reći da sindikat radnika u korporativističkoj državi postaje, na posredan način, putem korporacije, državni »organ«. On djeluje u prvom redu tako da zadovolji nacionalni, u suštini državni interes. Takav prinudni karakter sindikata proizlazi iz njegova »obaveznog« usaglašavanja individualnih i zajedničkih interesa uposlenika s nacionalnim interesom i iz zastupanja interesa uposlenika u hijerarhijski vi-

²⁹ Model nacionalističke organizacije društva zasniva se na ideji suradnje i harmonije interesa radnika i poslodavaca, koje (suradnja i harmonija) podstiče i nadzire država u nacionalnom interesu. U skladu su s tom idejom npr. i odredbe nacističkog Zakona o organizaciji nacionalnog rada iz 1934, kojima je određeno da su poslodavci »vođe«, a uposlenici njihovi »sljedbenici«. (Industrial Conflict) izd. Arthur Kornhauser, Robert Dubin), New York, London, 1954, str. 468).

³⁰ Kaže se da korporacija ima funkciju »skladatelja« (compositore) interesa dvaju suprotstavljenih sindikata, što znači da ona nije organizacija ljudi (radnika i poslodavaca) nego organizacija sindikata radnika i sindikata poslodavaca (Francesco Carnelutti, Teoria del regolamento collettivo, Padova, 1936, str. 100—102). Prilično iscrpan prikaz o korporativizmu i o njegovu oživotvorenju u oblasti proizvodnje i rada dat je u knjizi Pjera Sacerdotija, Le Corporatismes et le régime de la production et du travail en Italie, Pariz, 1938.

³¹ Isp.: Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4. str. 130; Valente Simi, op. cit. u bilj. br. 12, str. 43—45.

šem organu, korporaciji. A kad je riječ o prinudi, o prinudnom postojanju i djelovanju sindikata, ne može se govoriti o suradnji i harmoniji interesa jer je prinuda sama po sebi negacija svake, pa i navedene suradnje i harmonije. Suradnja i harmonija navedenih interesa ne mogu postojati i zbog toga što su fašizam i nacionalsocijalizam zadržali nedirnutim odnos između rada i kapitala i najamni radni odnos, koji su »vječiti« izvor suprotnosti interesa uposlenika, poslodavaca, države i drugih zainteresiranih osoba. I najzad, sveobuhvatnost ili apsolutizacija nacionalnog interesa dovodi gotovo do nemogućnosti slobodnog izražavanja individualnog ili zajedničkog interesa uposlenika bez povrede nacionalnog kao višeg interesa. Otud proizlazi da u totalitarnom režimu nedostaje osnovna pretpostavka, tj. sloboda kao bitni uvjet za navedenu suradnju i harmoniju interesa. Kad bi postojala suradnja i harmonija i oživotvorila se načela socijalne pravde u tom režimu, ne bi dolazilo do štrajkova³² niti bi štrajk trebalo proglasiti društveno opasnim djelom, što je npr. određeno portugalskim i španjolskim zakonodavstvom.³³ Daljnja posljedica takva stanja jeste, osobito zbog apsolutizacije nacionalnog interesa, gotova nemogućnost razdvajanja ekonomskog od političkog štrajka jer se svaki štrajk može, pod izgovorom povrede tog interesa (čiji sadržaj nije određen), sasvim slobodno proglasiti političkim štrajkom. Očigledno je da nas korporativistička koncepcija nije uspjela uvjeriti u osnovanost svojih tvrdnji, da je odviše ideološki i politički obojena, umjetna i nametnuta i bez ikakve naučne osnove. Korporativistička koncepcija i nije koncepcija o štrajku nego proizvoljnost kojom se želi opravdati zabrana štrajka.

3. Marksistička koncepcija

Marksistička teorija nas uči da je sukob između rada i kapitala u kapitalističkom društveno-ekonomskom sistemu nužna posljedica diobe ljudi na vlasnike sredstava za proizvodnju i predmete rada (poslodavce) i na ljude oslobođene tih sredstava (uposlenika).³⁴ Na tom temeljnom i polaznom shvaćanju o društvenom sukobu zasniva se marksistička koncepcija o štrajku u kapitalizmu.

U Manifestu Komunističke partije nalazi se ovaj ulomak: »Radnici otpočinju da stvaraju koalicije protiv buržuja; skupljaju se za održanje svoje najamnine. Oni zasnivaju čak i trajna udruženja, da bi se snabdjeli sredstvima za slučaj bunta. Mjestimično, borba se pretvara u pobune.

³² Poznati štrajk radnika u španjolskoj provinciji Asturiji godine 1962. opovrgava postojanje »socijalne pravde«. Asturijskim radnicima pridružili su se, iz solidarnosti, i radnici iz provincija Leona i Andaluzije i oni su, njih otprilike 100 tisuća, sedam tjedana štrajkali radi povećanja plaće i poboljšanja uvjeta rada kao i protiv socijalne politike vlade (Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 130).

³³ Po portugalskom Dekretu-Zakonu iz 1934. i po španjolskom Zakonu o sigurnosti države iz 1941. i čl. 222. Krivičnog zakonika iz 1944. štrajk je označen kao krivično djelo. (Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 130).

³⁴ Isp.: Karl Marx i Friedrich Engels, Rani radovi, Zagreb, 1953. str. 103; op. cit. u bilj. br. 4 str. 145; A. Alekseev, Čto takoe osnovnoj ekonomičeskij zakon sovremenovo kapitalizma, Moskva, 1954. str. 73—75; Zigmunt Bauman, Marksistička teorija društva (prevod), Beograd, 1969, str. 59.

Pravi rezultat njihove borbe nije neposredni uspjeh, nego udruživanje radnika koje se sve više širi. Potrebna je, međutim, samo veza, pa da se mnoge lokalne borbe, koje su svuda istog karaktera, centraliziraju u nacionalnu, u klasnu borbu. A svaka klasna borba politička je borba.³⁵ Iako se ovdje izričito ne spominje štrajk, očigledno je da je o njemu riječ. Da bismo dobili što potpuniju i cjelovitiju sliku o marksističkoj koncepciji o štrajku, navest ćemo još nekoliko mišljenja Marxovih i nekoliko Lenjinovih misli o štrajku. Po Marxu pretvaranje viška vrijednosti u profit, »proizvodnja« relativnog i apsolutnog viška vrijednosti, pojava strojeva i krupne industrije, niska najamnina, dužina radnog vremena, zamjenjivanje radnika strojem, loša ishrana radnika itd. osnovni su uzroci štrajka u kapitalizmu.³⁶ U takvom stanju stvari, zaključuje Marx, ekonomski sistem prisiljava buržoaziju da prizna udruženja radnika.³⁷ Dapače, kapitalistički sistem, po Lenjinu, »... neminovno rađa samoobranu radnika...«³⁸ i »krajnji je cilj štrajkaške borbe u kapitalizmu razorenje državnog aparata, svrgnuće postojeće klasne državne vlasti.«³⁹

Navedene misli čine okosnicu marksističke koncepcije o štrajku u kapitalizmu. Iz njih proizlazi da su osnovni uzrok štrajka u kapitalizmu klasno nepomirljive suprotnosti između rada i kapitala i da je pravi i krajnji cilj štrajkaške borbe svrgnuće buržoaske državne vlasti. Neposredni, tj. ekonomski cilj štrajka jest privremene i sporedne važnosti. Klasno-politički cilj štrajka napose je istakla Rosa Luxemburg, po kojoj »podvajanje političke i ekonomske borbe i samostalnost obeju nije ništa drugo nego veštački...«⁴⁰ Nema sumnje da je teško razdvojiti ekonomsku od političke borbe, ali je to ipak moguće učiniti. Misao Rose Luxemburg vezana je, po našem mišljenju, za akciju, političku akciju radničke klase i u tom je pogledu ona prihvatljiva. Uostalom, iz navedenih Marxovih osnovnih uzroka štrajka i Lenjinove tvrdnje da je politička borba radničke klase »najrazvijeniji, najširi i najstvarniji oblik ekonomske borbe«,⁴¹ proizlazi da pored političke postoji i ekonomska borba neovisno o njezinu značenju i domašaju. Ipak je uočljivo da su klasno-političko obilježje i cilj štrajka toliko naglašeni da se može govo-

³⁵ K. Marx-F. Engels. Manifest Komunističke partije (prijevod), Zagreb, »Kultura«, 1948, str. 34—35.

³⁶ Karl Marx, Kapital, I sv., Zagreb, »Kultura«, 1947, str. 186, 365, 374, 485. i 529; Karl Marx, Kapital, III sv., Zagreb, »Kultura«, 1948, str. 101.

³⁷ »U Engleskoj su radnička udruženja dopuštena zakonom i baš je ekonomski sistem bio prisilio parlament da to dopuštenje objavi zakonskim putem«. (Karl Marx, op. cit. u bilj. br. 4, str. 143).

³⁸ V. I. Lenjin, Što da se radi? Goruća pitanja našeg pokreta, Zagreb, 1949, str. 59.

³⁹ V. I. Lenjin, O ulozi i zadacima sindikata u uvjetima nove ekonomske politike, obj. u: Izabrana djela, tom II, knj. II, Zagreb, »Kultura«, 1950, str. 458.

⁴⁰ Rosa Luxemburg, Jedinstvo pokreta, obj. u knjizi: Partija i sindikati, Beograd, 1909, str. 62—63.

⁴¹ U polemici s ruskim socijal-demokratima Lenjin je prihvatio, uz određene primjedbe, mišljenje socijal-demokrata o ekonomskoj i političkoj borbi radničke klase utvrđeno u programu »Radničkog djela«. (V. I. Lenjin, op. cit. u bilj. br. 38, str. 59, 60, 63, 80 i 89).

riti, po shvaćanju marksističke koncepcije, o jedinstvenom, klasno-političkom obliku, odnosno pojmu štrajka.

Treba reći da je navedena marksistička koncepcija o štrajku nastala u vrijeme relativno niskog stupnja razvoja proizvodnih snaga i načina proizvodnje, oštrog sučeljavanja radnika i poslodavaca o elementarnim životnim zahtjevima radnika,⁴² zabrane ili znatnog ograničenja štrajka i gotovo potpunog jedinstva radničke klase.⁴³ U takvom stanju prihvatljiva je marksistička tvrdnja da »društvo zasnovano na klasnoj suprotnosti svršava brutalnim proturječjem, sudarom prsa u prsa kao posljednjim rješenjem.«⁴⁴

Međutim, od nastanka, nazovimo, tradicionalne marksističke koncepcije o štrajku pa do današnjih dana mnogo se toga izmijenilo u materijalnoj osnovi i društvenim odnosima. Visoki stupanj razvoja proizvodnih snaga i načina proizvodnje (automatizacija, kibernetika itd.), razvoj atomske i nuklearne energije, relativno visoki standard uposlenika, napredno radničko-zaštitno zakonodavstvo, prihvaćanje demokratskih načela, prava i sloboda, uključujući tu i pravo i slobodu na štrajk, uvelike su izmijenili nekadašnje odnose između rada i kapitala, otupili su oštricu i uspostavili neki modus vivendi između uposlenika i poslodavaca, između radničke i buržaske klase i između različitih društveno-ekonomskih sistema. Zato teza marksističke koncepcije o nepomirljivim suprotnostima između rada i kapitala kao temeljnom uzroku svakog sukoba, uključujući tu i štrajk u kapitalizmu, mora doživjeti stanovite promjene. Mirno rješenje interesnog radnog spora, na primjer, prije nego što se izrazi u obliku štrajka, svjedoči da suprotnosti između uposlenika i poslodavaca mogu biti pomirljive. Nadalje, ako shvatimo štrajk kao posljedicu nepomirljivih suprotnosti, tada dolazimo u nemogućnost da objasnimo pojavu štrajka u socijalizmu, u kojem, po tradicionalnoj marksističkoj teoriji, postoje samo pomirljive suprotnosti.

Druga, veoma važna pojava suvremenog kapitalizma jeste gotovo beziznimna afilijacija sindikata radnika pojedinim političkim partijama i pokretima različitih, ponekad i sasvim suprotnih ideoloških i političkih orijentacija.⁴⁵ Posljedica je toga naširoko prisutna pojava akcionog

⁴² »U najnaprednijim evropskim zemljama može se i sad vidjeti kako razgolićavanje gadosti u nekoj zabačenoj 'industriji' ili u nekoj od svih zaboravljenoj grani kućne industrije služi kao polazna tačka za buđenje klasne svijesti, za početak strukovne borbe i širenje socijalizma.« (V. I. Lenjin, op. cit. u bilj. br. 38, str. 58).

⁴³ Karl Marx, op. cit. u bilj. br. 4, str. 144—145.

⁴⁴ Ibidem, str. 146.

⁴⁵ Isp.: Alfredo Gradilone, Storia del sindacalismo, knj. III, sv. 1. i 2., Milano, 1959; Sindicalismo. Estado-justicia-economia-agricultura, Madrid, 1964; Arthur M. Ross-Paul T. Hartman, Changing Patterns of Industrial Conflict, New York, London (1960), str. 174—176.

»Vođenje politike i političkih akcija ulazi u sam pojam radničkog sindikata.« (Nikola Tintić, Značaj i utjecaj političkih programa, političkih organizacija i akcija na sindikalno jedinstvo, odnosno pluralizam u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim okvirima, Politička misao, Zagreb, 1964, br. 1, str. 34).

»Ideologiju, uglavnom, stvaraju političke stranke, ali za njeno širenje koriste sindikate, i to ne samo kao pasivne primaoc.« (Stjepan Bekavac, Sindikati kao politička organizacija, Zbornik radova Visoke upravne škole, Zagreb, 1968, br. 5, str. 113).

razjedinjavanja radničke klase i pokreta u nacionalnim i međunarodnim okvirima. Danas je teško prihvatiti tvrdnju da bi recimo sindikat demokršćanske ili katoličke orijentacije u Italiji organizirao klasno-politički štrajk, odnosno štrajk radi svrgnuća državne vlasti. Doduše, moguće je, što je život i potvrdio, da sindikati radnika čak suprotnih ideoloških i političkih programa zajednički organiziraju štrajk s namjerom da država provede određene ekonomske i političke reforme.⁴⁶ Njihovo jedinstvo ne može biti ideološko ili političko, što znači da oni ne mogu ostvariti jedinstvo o pitanjima koja zahtijevaju bitnije, rekli bismo, revolucionarne promjene poretka. Zato svaki štrajk, s obzirom na njegov sadržaj, karakter i nosioce ne mora imati za krajnji cilj svrgnuće državne vlasti. Ne može se tvrditi, na primjer, da su objava i štrajk radi povećanja najamnine, čak neovisno o tome tko je njegov nosilac, usmjereni, ni s gledišta krajnjeg cilja, a još manje s gledišta neposrednog cilja, k rušenju kapitalizma. Ne postoji, po našem mišljenju, jedinstveni pojam, odnosno oblik štrajka, štrajk je zajednički naziv za više oblika (vrsta) štrajkova. Jedinstvenost ne postoji ni s klasno-političkog gledišta stoga što ne postoji ni jedinstvo radničke klase u pojedinim djelatnostima, strukama, niti na određenom području (lokalnom, državnom, međunarodnom).

4. Zaključna razmatranja

Suvremene koncepcije analiziraju, ocjenjuju i zaključuju o štrajku s obzirom na određeni društveno-ekonomski sistem, kapitalizam. Takav je pristup jednostran i onemogućava potpunije sagledavanje pojave i definiranje pojma štrajka. Osim toga pridonosi ideološkom i političkom razvodnjavanju naučne istine o štrajku. Doduše, problem istine i neistine ovdje se nameće uvjetno i u sklopu jednog šireg spornog pitanja: može li se u društvenim naukama govoriti o istini kad se radi o ocjeni vrijednosti (ciljeva i interesa) društvenih odnosa i instituta? Ostavljamo čitaocu da se sam, po svom znanju i uvjerenju, opredijeli u toj dilemi.

Za štrajk, s gledišta njegove sadržajne strane, odlučna su ova pitanja: uzroci, ciljevi i sloboda štrajka.

Sve tri koncepcije o štrajku u kapitalizmu smatraju osnovnim njegovim uzrokom suprotnosti između rada i kapitala. No, pored toga postoje, po našem mišljenju, i drugi uzroci štrajka, koji mogu, ali ne moraju biti vezani za međusobni odnos rada i kapitala. Od svih mogućih uzroka štrajka najvažniji su: robnonovčani odnosi, podjela rada i »priroda« čovjeka. Činjenica postojanja robnonovčanih odnosa sama po sebi uspostavlja i izražava razlike između vrijednosti roba i usluga i čini osnovu za različite, proturječne i suprotne odnose i utjecaje uposlenika, poslodavaca, države i drugih zainteresiranih osoba (dalje: društveni subjekti) prema vrijednostima tih roba i usluga. Nadalje, podjela rada

⁴⁶ U Italiji su u srpnju 1970. godine Generalna konfederacija rada (komunističke orijentacije), Generalna konfederacija radničkih sindikata (katoličke orijentacije) i Savez rada Italije (socijalističke, socijaldemokratske i republikanske orijentacije) najavile zajednički generalni štrajk radi ubrzanja provođenja »socijalnih i političkih mjera«, ali, po našem mišljenju, ne i s ciljem da obore talijanski društveno-ekonomski poredak. (Zagrebački »Vjesnik« od 6. i 7. srpnja 1970).

uvjetuje podjelu i kategorizaciju ljudi prema znanju, sposobnosti, mogućnosti, odgovornosti itd., što dovodi do različitog i suprotnog položaja i vrednovanja ljudi u materijalnoj i duhovnoj proizvodnji. I najzad, priroda čovjeka, njegova psihologija, moral, egoizam itd., tj. sve one osobine koje čine njegovu individualnost, mogu biti i često jesu uzrok suprotstavljanja vlastitih tuđim interesima. Iz tih primjerice navedenih osnovnih uzroka štrajka posebno se izdvajaju robnonovčani odnosi. Oni su, u stanovitom smislu, izraz i posljedica ograničenosti dobara u određenom društvu. Na toj ograničenosti nastaje težnja društvenih subjekata za istim dobrima u procesu njihove raspodjele. U pitanju je raspodjela viška vrijednosti ili proizvoda (dalje: viška vrijednosti), u kojoj društveni subjekti imaju različiti i suprotan društveno-ekonomski i pravni položaj. Raspodjela viška vrijednosti jedan je od osnovnih i najneposrednijih materijalnih uzroka štrajka. Budući da raspodjela viška vrijednosti postoji u društvu u kojem postoje robnonovčani odnosi, ona je uzrok štrajka ne samo u kapitalizmu nego i u socijalizmu. Očigledno je da su uzroci štrajka mnogo širi od zbirnog uzroka »suprotnosti između rada i kapitala«, oni su mnogobrojniji i složeniji i prelaze okvir kapitalističkog sistema. No kapitalistički sistem temelji se na privatnom vlasništvu na sredstvima za proizvodnju i tržišnoj privredi, na podjeli ljudi lišenih sredstava za proizvodnju (uposlenika) i na vlasnike sredstava za proizvodnju (poslodavce). Zbog toga je za kapitalistički sistem karakteristična pojava pojačane društveno-ekonomske nejednakosti i suprotnosti između društvenih subjekata. To uvjetuje učestale i raznovrsne štrajkove, čak i takve čiji je krajnji cilj svrgnuće kapitalističkog društveno-ekonomskog poretka.

Pored uzroka, svaki štrajk ima i svoje ciljeve. Po građanskoj koncepciji, osnovni je cilj štrajka izjednačenje zaposlenika i poslodavaca u odnosima iz rada koji se narušavaju slobodnom igrom ekonomskih zakona na štetu zaposlenika. Suprotno tome, marksistička koncepcija smatra krajnjim ciljem svakog štrajka svrgavanje buržoaske državne vlasti. To drugim riječima znači da, u suštini, građanska koncepcija smatra štrajk ekonomskom, a marksistička koncepcija političkom akcijom zaposlenika. Ako bismo oblik štrajka utvrđivali pomoću njegovih uzroka i ciljeva, što je prihvatljivo, morali bismo doći do zaključka da postoji više oblika štrajka, među kojima je najznačajniji ekonomski i politički oblik štrajka. Doduše, svaki štrajk ili oblik štrajka ima ekonomska i politička obilježja, ali gotovo uvijek jedna prevladavaju nad drugima. U tom se smislu može govoriti o ekonomskom ili političkom štrajku. Ako je osnovni cilj štrajka zadovoljenje određenog ekonomskog interesa zaposlenika, tada se radi o ekonomskom štrajku. Suprotno tome, ako štrajk ima politički cilj, a napose ako ugrožava osnovne elemente na kojima se zasniva određeni poredak, tada se radi o političkom štrajku. Politički štrajk ne provodi se s ciljem da se izazovu promjene u statusu zaposlenika u radnom odnosu ili u vezi s radnim odnosom, nego u političkim odnosima. Otud je potrebno, zbog različitog uzroka, karaktera i cilja štrajka, bitno i oštro, u granicama mogućeg, razlikovati ekonomski od političkog štrajka, neovisno o tome u čiju se korist ili štetu razgraničava. U prilog takva raz-

graničenja i razlikovanja štrajka govori i funkcija i organizacija suvremene države kao pravne države. Politički štrajk veoma je često disfunkcionalan i uključuje dezintegraciju društva i ponekad nagovještava dolazak socijalističke revolucije. Suprotno tome, ekonomski štrajk ima često pozitivnu funkciju, jer ublažava i u određenoj mjeri otklanja suprotnosti interesa između društvenih subjekata i tako uspostavlja, barem za stanovito vrijeme, jedinstvo tih interesa. To znači da razlikovanje ekonomskog od političkog štrajka uključuje razlikovanje dopustivog od nedopustivog, podnošljivog od nepodnošljivog ponašanja uposlenika. Građanska, kao i svaka duga država zaštićuje svoj suverenitet i integritet (ekonomski, socijalni, politički itd.) i u pravilu je sklona da do granice podnošljivosti dopusti politički štrajk. Ali kad on zahvati tolikog maha ili je takvog intenziteta i značenja da prijete njezinu integritetu i suverenitetu, napose opstanku društveno-ekonomskog poretka, logično je i pravno osnovano da građanska država zabrani ili uguši politički štrajk. U tom smislu, dakle u prvom redu s pravnog gledišta, mi prihvaćamo ekonomski štrajk kao »pravi« štrajk, koji se u pravnoj teoriji definira kao potpuna, istodobna, dogovorna, kolektivna i privremena obustava rada uposlenika s ciljem da prisile poslodavce na prihvaćanje njihovih ekonomskih (profesionalnih) zahtjeva koji čine predmet interesnog radnog spora.⁴⁷

Međutim, niti tako shvaćen štrajk nije dopušten u svakoj građanskoj državi. Demokratski uređena država, kako vidjesmo, spremna je priznati uzroke suprotnosti, dopustiti slobodno izražavanje suprotnosti i prihvatiti ih kao dio vlastite stvarnosti. Suprotno tome, totalitarna država nije spremna na takve, nazovimo, ustupke i zato zabranjuje štrajk, dapače, proglašava ga krivičnim djelom. Očigledno je oblik vladavine u građanskoj državi (demokratski ili diktatorski) jedan od odlučnih čimbenika za mogućnost nastanka štrajka. Međutim, nepriznavanje slobode ili prava na štrajk ili zabrana štrajka, što je provedeno u totalitarnim režimima, suprotno je samoj prirodi kapitalističkog sistema, ono je umjetno i nametnuto. Naime, kapitalistički sistem pretpostavlja, u osnovi, slobodnu igru ekonomskih zakona, što uključuje i slobodnu »igru«, slobodu međusobnog suprotstavljanja individualnih (uposlenikovih) i poslodavčevih interesa i njih općem, javnom interesu. Otud slijedi zaključak da je i određeni društveno-ekonomski sistem važan za pojavu štrajka u određenom društvu.

I najzad, sloboda štrajka pretpostavlja da uposlenik može slobodno izraziti i suprotstaviti vlastiti interes poslodavčevu individualnom interesu ili javnom interesu. Iako je sloboda sastavni dio čovjeka, njegova imanentna datost, njezin je opseg i sadržaj ovisan o stvarnim prilikama i, u krajnjoj liniji, o pravnom poretku određene države. Tako se sadržaj i opseg ove, nazovimo, papirnate slobode ispoljava vođenjem državne

⁴⁷ Isp.: Nikola Tintić, Štrajk, knj. VII, Pomorska enciklopedija, Zagreb, 1961, str. 468; Georges Levasseur, op. cit. u bilj. br. 26, str. 685; Hélène Sinay, op. cit. u bilj. br. 4, str. 133; Paul Durand, op. cit. u bilj. br. 18, str. 734; Gian Antonio Brioschi-Federico Setti, op. cit. u bilj. br. 1, str. 51—52.

politike, shvaćene kao vještine.⁴⁸ Povezavši tako slobodu uposlenika na štrajk s politikom države, učinili smo štrajk ovisnim ne samo o društveno-ekonomskom sistemu i obliku vladavine, nego i o trenutnoj državnoj politici. Ako se građanska država, i ne samo ona, nalazi u fazi osnivanja i obnove, ako je ekonomski i politički nejaka i izolirana, ako smatra da je njezin osnovni i prioritetni cilj ubrzana izgradnja zemlje itd, ona će najčešće proširiti i do krajnje mogućih granica preferirati javni interes na štetu individualnog i zajedničkog interesa ne samo uposlenika nego i poslodavaca. »Sveobuhvatnost« javnog interesa uključuje zabranu ili znatno ograničenje slobode izražavanja individualnog ili zajedničkog interesa uposlenika, što dovodi ili može dovesti do ograničenja, pa čak i zabrane štrajka, stvarne ili pravne. Suprotno tome, u razdoblju političke stabilnosti i ekonomskog prosperiteta građanska država ponaša se prirodnije, ona omogućava slobodno izražavanje individualnog interesa uposlenika na račun individualnog interesa poslodavca i eventualno »vlastitog«, javnog interesa. Štrajk je tada dopušten, uz potrebna ograničenja u pogledu njegove objave i provođenja, što po prirodi stvari povlači svaka akcija pritiska ili samozaštite.

⁴⁸ U teoriji se govori o širem i užem značenju politike. »Šire značenje reči politika — po R. Lukiću — bilo bi ono koje bi označavalo usmeravanje ljudske delatnosti bilo koje vrste u određenom pravcu, tj. radi ostvarenja određenog cilja«. A uže značenje »bilo bi ono po kome je politika usmeravanje društva (shvaćenog kao potpuna društvena zajednica) u određenom pravcu pomoću državne vlasti«. (Dr Radomir, D. Lukić, Politička teorija države, Beograd, 1962, str. 15).